

بخش دوم
خوشنویسی

به نام خالق نیایه ما

مقدمه

در کتاب سال پیش با برخی اصطلاحات ابرار اولیه خوشنویسی آشنا شدیم. همچنین چهار گونه از گونه های مختلف هنر خوشنویسی و ابتدای درس با معرفی کردیم و به اختصار سیر پیدایش کاربرد های هر یک را آموختیم. اکنون در این کتاب پنجم تا شمارا با چند ابرار دیگر هنر خوشنویسی آشنا کنیم.

آموزش هم زمان خوشنویسی (خط درشت) و تحریری و استعینق (خط ریز) همراه با یک نوع خط در هر درس تجربه موفقی است که در کتاب امسال نیز دنبال خواهیم کرد و از درس دوم مشق علی طوسی پیکیری خواهد شد.

پویشتگی در تمرین و تمرکز بر مطالب نظری کتاب به شما کمک خواهد کرد تا خوشنویسی را بهتر فراگیرید و در آینده های نزدیک ضمن بهره مندی از خطی خوش شناخت قابل قبولی از این هنر اصل بدست آورید.

درس اول

آشنایی با ابزار خوشنویسی

در پایان این درس شما منتظاری دو:

- برخی ابزار خوشنویسی را بشناسید .
- در انتخاب استفاده از ابزارهای مختلف خوشنویسی مهارت کمی به دست آورید .
- روش صحیح نشستن هنگام خوشنویسی عایت کنید .
- میراث فرهنگی خود را بشناسید و به آنها احترام بگذارید .

آیا تا به حال هنگام خوشنویسی به شیوه نشستن خود و چگونگی به دست گرفتن قلم و حالت قرار گرفتن کاغذ در مقابل خود دقت کرده‌اید؟ آیا می‌دانید این موارد در خوشنویسی شما چه تأثیری دارد؟

علاوه بر نحوه صحیح به دست گرفتن قلم، که قبلاً آموختید، طریقه نشستن و حالت قرار گرفتن کاغذ در مقابل دیدتان نیز بسیار اهمیت دارد.

شیوه سنتی خوشنویسی، نشستن روی زمین و نوشتن روی کاغذی است که روی پا قرار دارد؛ با این شیوه که زیر مشقی را با دست چپ می‌گیریم و کاغذ را روی آن قرار می‌دهیم و روی پای راست می‌گذاریم که بالاتر از پای دیگر قرار دارد و شیبی دلخواه به آن داده‌ایم (برای افراد چپ دست برعکس این روش عمل می‌کنیم).

خوشنویسی را می‌توان روی میز تحریر نیز انجام داد. در این روش بهتر است سطحی شیب‌دار روی میز قرار دهیم و زیر دستی را روی سطح شیب‌دار بگذاریم. همچنین اگر بخواهیم روی صندلی بنشینیم و بدون استفاده از میز تحریر خوشنویسی کنیم، باید با استفاده از زیر پای، مطابق شکل زیر عمل کنیم.

در هر حال، باید فاصله ۳۰ تا ۴۰ سانتی‌متری چشم از صفحه رعایت شود و صفحه کاملاً روبه‌روی صورت قرار گیرد و صاف باشد.

ابزار خوشنویسی

کاغذ: کاغذ ورقه نازکی است که از خمیر مواد مختلف نباتی و به رنگ‌های گوناگون تهیه می‌شود و غالباً بر آن چیزی می‌نویسند یا چاپ می‌کنند.

کاغذ خوشنویسی بهتر است نه خیلی لیز و لغزنده و نه خیلی خشک و خشن باشد تا قلم به راحتی روی آن حرکت کند و کنترل شود.

بیشتر کاغذهای بازار از این گونه‌ها هستند؛ اما گونه‌های دیگری هم هست که بیشتر دست‌سازند:

الف) گلاس

ب) نیم‌گلاس

ج) تحریری

زیرمشقی: زیرمشقی (زیردستی) صفحه‌ای است نسبتاً ضخیم و کمی بزرگ‌تر از صفحه مشق که از جنس چرم طبیعی، چرم مصنوعی و یا مقوا تهیه، و کاغذ برای نگارش روی آن قرار داده می‌شود.

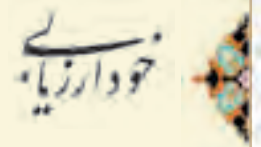

قلم تراش: چاقوی مخصوص تراش قلم خوشنویسی را قلم‌تراش گویند که ویژگی‌های خاصی دارد و با چاقوهای معمولی از لحاظ طرح و جنس تیغه فرق دارد. قلم‌تراش‌ها غالباً دست‌ساز است و در انواع یک تیغه، دو تیغه و یا چند تیغه ساخته می‌شوند.

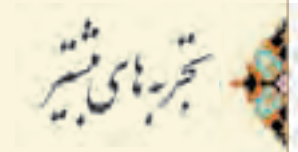

قطزن: قطزن وسیله‌ای است تسمه‌ای شکل که قلم را در آخرین مرحله تراش روی آن قرار می‌دهند و قط می‌زنند.

قطزن را بیشتر از چوب‌های نه خیلی سخت، که رنگ روشن داشته باشد، می‌سازند و سطح رویی آن را با قوسی ملایم تراش می‌دهند.

- کاغذ خوشنویسی چه ویژگی‌هایی باید داشته باشد؟
- آیا قلم تراش مانند چاقوهای معمولی است؟ چند نوع قلم تراش نام ببرید.

- از سه نوع کاغذی که معرفی شد، برگه‌ای تهیه، و نوشتن روی آنها را با هم مقایسه کنید. یک نوع را که بیشتر می‌پسندید برای مشق انتخاب کنید.
- با استفاده از یک پوشه مقوایی و چند برگ کاغذ با راهنمایی معلم برای خود زیرمشقی تهیه کنید.

.....

.....

.....

سیاه مشق نستعلیق / اثر میرزا کاظم (درگذشت ۱۳۲۵ ق)

درسوم

معرفی خطِ بحان و مشقِ سطر نویسی (۱)

در پایان این درس از شما انتظار می‌رود:

- خطِ بحان را بشناسید.
- در سطر نویسی مهارت بیشتری به دست آورید.

به نمونه خط زیر توجه کنید. آیا نام آن را می‌دانید؟

نام این خط، خط ریحان است. خط ریحان نیز از خطوط شش‌گانه‌ای است که ابن مقبله (۳۲۸-۲۷۲ هجری قمری) ارائه کرد و ابن بَوَّاب (وفات ۴۱۳ هجری قمری) و بعدها یاقوت مستعصمی (۶۹۸-۶۱۰ هجری قمری) آن را کامل‌تر کردند. مشخصات خط ریحان شبیه خط محقق است؛ یعنی یک دانگ و نیم دور و چهار دانگ و نیم سطح دارد. کاربرد این خط بیشتر برای نوشتن قرآن و کتاب‌های دعا بوده و گاه برای نوشتن دیوان اشعار نیز به کار می‌رفته است. امروزه قطعات زیبایی با استفاده از خط ریحان نوشته می‌شود.

خوشنویسی کنید

با دقت و سطرهای نیر، آنهارا اشتق کنید.

اول دستبر به نام ایزد وانا

اول دستبر به نام ایزد وانا

اول دستبر به نام ایزد وانا

دل برابرِ پدہ محبتِ اوست

دل برابرِ پدہ محبتِ اوست

دل برابرِ پدہ محبتِ اوست

بہارِ توبہ ایامِ جوابِ نئے است

بہارِ توبہ ایامِ جوابِ نئے است

بہارِ توبہ ایامِ جوابِ نئے است

ای که دست می‌سدکاری کن

ای که دست می‌سدکاری کن کرد دست هر که کرد

چو انا سرمتاب از پند پیران

چو انا سرمتاب از پند پیران چو انا سرمتاب از پند پیران

خودارزیایی

- خط ریحان به کدام خط شبیه است؟
- در خط ریحان، دور بیشتر است یا سطح؟
- دهانه حرف «ل» چند نقطه است؟

تجربه‌های بیشتر

- سعی کنید نمونه خط تحریری سرمشق‌ها را با رعایت تناسب و دقت بنویسید.
- خط ریحان را با خط‌هایی که تا به حال شناخته‌اید مقایسه کنید. علاوه بر خط محقق به کدام خط دیگر بیشتر شباهت دارد؟

.....

.....

.....

.....

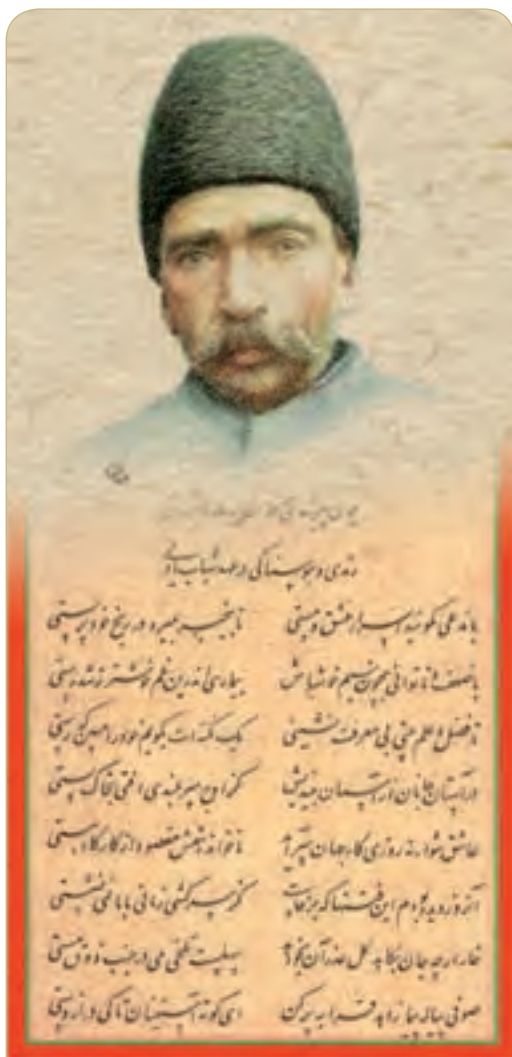
.....

.....

مشاهیر هنر خوشنویسی

میرزا محمد رضا کلهر (۱۳۱۰-۱۲۴۵ ق)

میرزای کلهر از خوشنویسان بنام تاریخ است که با بهره گیری از نبوغ خود، نوآوری هایی در خط نستعلیق پدید آورد و توانست از این خط در چاپ سنگی استفاده کند. از این هنرمند فرهیخته آثار بسیاری به یادگار مانده است؛ از آن جمله کتابت روزنامه وقایع اتفاقیه، چند شماره روزنامه شرف و شرافت، سفرنامه دوم ناصرالدین شاه به خراسان، فیض الدموع و ...

درس سوم

معرفی خط توقیع و مشق سطر نویسی (۲)

در پایان این درس ارزشمندی و د:

- خط توقیع را بشناسید.
- با کلمات و ترکیب های بیشتری در سطر نویسی آشنا شوید.

به نمونه خط زیر دقت کنید. آیا این خط نیز از خطوط شش گانه است؟

نام این خط، خط توقیع است. سه دانگ این خط، دور و سه دانگ آن سطح است. این خط نیز یکی دیگر از خطوط شش گانه است و برای نگارش احکام قاضیان و توقیعات (به نامه ها، فرمان ها یا دستخط هایی گفته می شود که شاه امضا یا مهر می کرده) به کار می رفته است. همچنین از زمان یاقوت مستعصمی به بعد، نام سفارش دهنده، زمان نوشتن، نام خوشنویس و... را که در پایان کتاب ها و قرآن ها می آمده است با این خط می نوشته اند.

خوشنویسی کنید

به نمونه خط زیر دقت، و از روی آن مشق کنید.

راستی آور که شوی رستگار

عزیزه خورشید

راستی آور که شوی رستگار

علم وسیله اقدار است

علم وسیله اقدار است

علم وسیله اقدار است

دل سرگشته ماغیر ترا ذا اگر نیست

دل سرگشته ماغیر ترا ذا اگر نیست

دل سرگشته ماغیر ترا ذا اگر نیست

جواناره طاعت امروز گیر

جواناره طاعت امروز گیر

جواناره طاعت امروز گیر

کمتر از ده نوبت مشو مهر بورد

کمتر از ده نوبت مشو مهر بورد

کمتر از ده نوبت مشو مهر بورد

خودارزیایی

- کاربرد خطّ توقیع را بیان کنید.
- یکی از سرمشق‌های این درس را با ترکیب دیگری بنویسید.

تجرب‌های مبتدی

- یکی از مشق‌های خود را با نمونه‌هایی که قبلاً نوشته‌اید مقایسه کنید؛ کدام یک به سرمشق کتاب شبیه‌تر است؟
- یک مصرع از یک شعر انتخاب کنید و آن را با خطّ تحریری بنویسید.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

اللهم سيدتنا فاطمة الزهراء صلواتك الله وسلامه
عليها وعلى آلهما وآلها الصالحين

ابد کوانتم الى ان قراض منقرض شوند شک
عشر یقته را فیه این سنجین ساکات عظام
کرام منقبین بسید **بعضونه کینه صدقه**
کریمه مظلوم و جیب ثانی نوحه که نمایند
که هر ساله منقرض را از پنجاه مانر با جزو مانر
سدنوا مانر کنند مندر تعبین مقدار این اکیلی
مریک منوط برای منقرض شریف است که علی
قد است بخلاف اهل چال و کفر قلبی یافتند

درس حمام

معرفی خط رقا ع و مشتق نویسی (۳)

در پایان این درس شما منتظر می‌و د:

- خط رقا ع را بشناسید.
- در انتخاب ترکیب سطر، مهارت پیدا کنید.

به نمونه خط زیر توجه کنید. آیا این خط ثلث است یا خط دیگری است؟

آخرین نمونه از خطوط شش گانه خط رِقاَع است. این خط برای نوشتن رُقعَه‌ها (ورق‌های تک کوچک) و نگارش داستان‌ها و حکایت‌ها و نامه‌نگاری استفاده می‌شده است. رِقاَع، به خط توقیع شباهت زیادی دارد و همانند توقیع، سه‌دانگ سطح و سه‌دانگ دور دارد اما حروف آن پهن‌تر، ریزتر و کوتاه‌تر است.

خوشنویسی کنید

با دقت در نمونه خط زیر آن اشتق کنید.

شهادت عزت ابدی است

شهادت عزت ابدی است

شهادت عزت ابدی است

پیوند سر بسته به موئیست هوش دار

پیوند سر بسته به موئیست هوش دار

پیوند سر بسته به موئیست هوش دار

دیو چو بیرون و دفرشته در آید

دیو چو بیرون و دفرشته در آید

دیو چو بیرون و دفرشته در آید

کس را وقوف نیست که انجام کار نیست

کس را وقوف نیست که انجام کار نیست
کس را وقوف نیست که انجام کار نیست

صبر بخت و لیکن بر بیشترین دارد

صبر بخت و لیکن بر بیشترین دارد
صبر بخت و لیکن بر بیشترین دارد

خودارزیا

- کاربردهای خط رِ قاع چیست؟
- اولویت کشیده‌ها در سطر نویسی چیست؟

تجربای بیشتر

- چند کلمه، مشابه کلمات سرمشق‌هایی که تا به حال آموخته‌اید، بیابید و خوشنویسی کنید.

- یکی از حروف الفبا را انتخاب کنید. نمونه‌های این حرف را در هفت نوع خطی که تا به حال شناخته‌اید، بیابید و آنها را با یکدیگر مقایسه کنید.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

وتمت كلمته برب صدقاً وعدلاً لا مبدل

لحكمائه وهو السميع العليم محمد بن عبد الله

وفوقنا تمام كتابه هذا المصحف المحمدي

لا يائس الباطل من غير يدك ولا من خلفك

فحكيم حميد العبد الفقير علاء الدين شمس الدين محمد

الفانري البزوي في سنة تسع وثمانين و

مشاهیر هنر خوشنویسی

عمادالکتاب، محمد حسین سیفی قزوینی (۱۳۱۵-۱۲۴۰ ش)

عمادالکتاب سراسر عمر پر برکت خود را صرف خدمت به ایران و ایرانی کرد و اولین خوشنویسی بود که کتابچه‌های «رسم‌المشق» را در آموزش خوشنویسی تحریر کرد و با رنج فراوان به چاپ رساند. وی افزون بر خوشنویسی، که در آن استادی مسلم بود، شعر هم می‌سرود و نقاشی نیز می‌کرد. کتابت شاهنامه فردوسی، ترجیع‌بند هاتف، اوصاف‌الاشراف و قطعات و مرقعات بسیار، همراه با کتیبه‌هایی مانند سردر بیمارستان فیروزآبادی از یادگارهای این هنرمند شهیر است.

درس پنجم

معرفی خط تعلیق و مشق وسطی نویسی

در پایان این درس از شما انتظار می‌رود:

- خط تعلیق را بشناسید.
- در انتخاب کشیده و ترکیب وسطی، مهارت نسبی به دست آورید.

آیا نمونه خط زیر با خط‌هایی که تا به حال شناخته‌اید، تفاوت خاصی دارد؟

این نمونه، خط تعلیق است. خط تعلیق خطی است با پیوستگی و اتصالات حروف و کلمات که یک دانگ آن سطح و پنج دانگ آن دور است.

نمونه‌هایی از خط تعلیق، که نخستین خط تماماً ایرانی است در سندهای سده ششم و هفتم هجری و کاشی‌های تخت سلیمان (۶۷۴-۶۷۰ هجری قمری) دیده شده است. اما خواجه تاج سلمانی (قرن هشتم هجری قمری) اولین بار در اواخر قرن هشتم آن را قانونمند کرد. این خط بیشتر در نگارش اسناد، احکام و انشاهای کاربرد داشته است.

خوشنویسی کنید

از روی سرمشق های زیر تمرین کنید.

زندگی در دنیای امروز

زندگی در مدرسه اراده است

زندگی در دنیای امروز
زندگی در مدرسه اراده است

زندگی در دنیای امروز

زندگی در مدرسه اراده است

نام نیکو کرمبساند ز آدمی
به کز او ماند سپهری رخسار

نام نیکو کرمبساند ز آدمی
به کز او ماند سپهری رخسار

نام نیکو کرمبساند ز آدمی
به کز او ماند سپهری رخسار

جوانا سرمتاب از پندیران

که پندیران بخت جوان به

جوانا سرمتاب از پندیران

که پندیران بخت جوان به

جوانا سرمتاب از پندیران

که پندیران بخت جوان به

خودارزیا

- خط‌هایی را که می‌شناسید نام ببرید.
- نخستین خط تماماً ایرانی چه نام دارد؟
- بهترین شکل انتخاب کشیده‌ها در دوسط‌نویسی چیست؟

تجرب‌های بیشتر

- آخرین مشقی را که نوشته‌اید با اولین مشقی که در ابتدای سال تحصیلی نوشته‌اید، مقایسه کنید.
- آیا خط‌های کاملاً ایرانی دیگری را می‌شناسید؟ درباره آنها تحقیق کنید.
- یک بیت از یک شعر را به شکل دوسطری در یک صفحه بنویسید.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

قطعه خط تعلیق / اثر خواجه اختیار منشی (۹۷۹-۹۴۹ ق) / کتابخانه کاخ گلستان

سیاه مشق نستعلیق / اثر میر حسین خوشنویس (درگذشت ۱۳۰۳ ق)

کتابت و تصحیف و تخریب و تفسیر

۱. برای تعیین مقدار احتمالی استفاده ناپایدار، کاربران انواع خودکار، روان نویس، و ادوات خود را می‌توانند

۴۰ بود و از حد اقل یک یا دو ساعت و از بیشترین خط احتیاط داد و این کار را با وقت ۱۱ و ۱۲ و از بعد از وقت ۱۲ تا ۱۳

۳. «ہنگام نشستی، صورت و افعال صورت خود قرار دے»

۹۔ اے ایسا خود نویس! ہر محفل کو رافت پسند و عادت دار ہے اور دستِ مکررہ و خطا و قصید می شود و این محفل ہر محفل ہست

۵- جمع نویسی از جود مراد است که تأثیر رسنه الی در حضرت شاد دارد. معنی کسبه، شکل محات و حروف آن امر ص

نور مشرق و دین اعلیٰ و تصرف نویسد.

عزیزان و اشکالی را که در ترمین هر درس می گیرید به مرور در دهکالت ای می و شناسای خود استعاده یابید .

۶- فیروز پاکیزه نویسی را همواره به نظر داشت باشد، به نظم و دست خرد و لغات و سطر است - که مگر نظم جای

عطیہ کی خواہش ہو یہ سنت رضائی کہ درختسار دار بہ فوق العادہ وقف ہوتا ہے۔

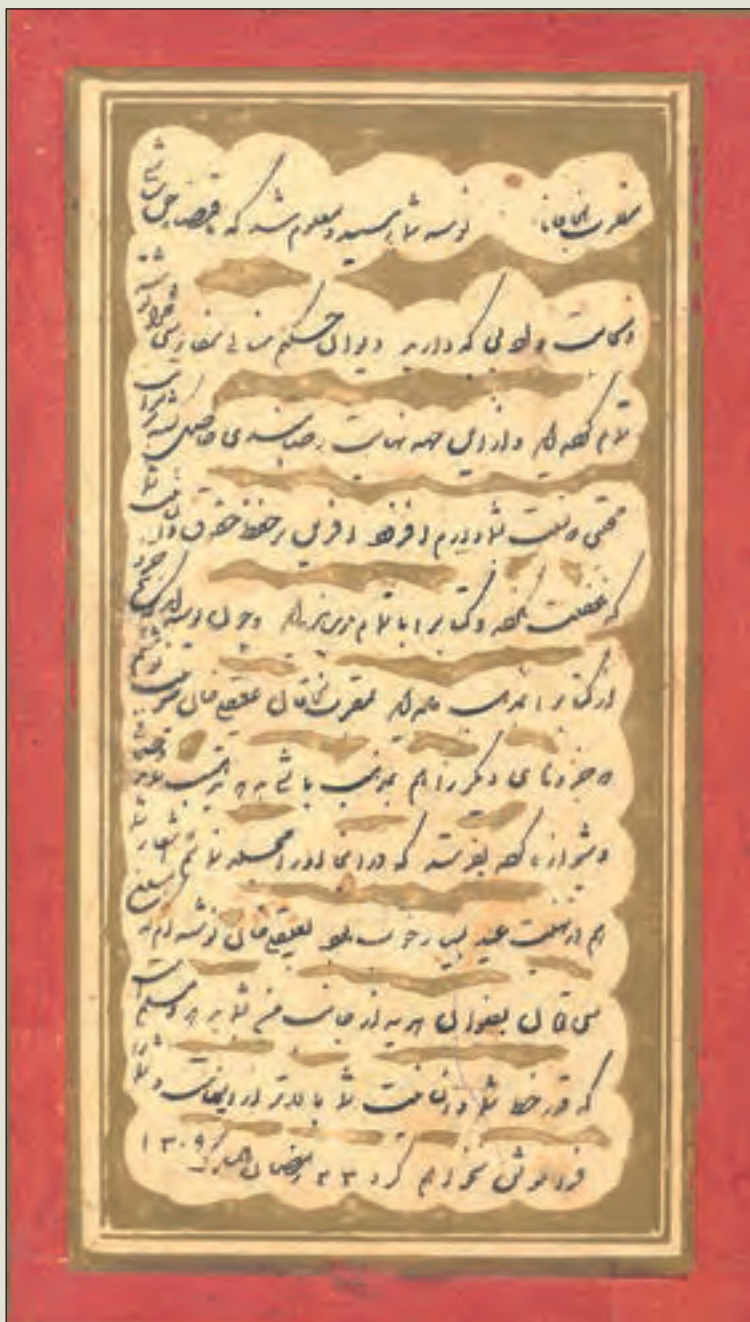
۸۔ آواز استنشکات پر پردہ دہشت خود راہ ریزہ ٹوٹتی کہ قاب و دیبا تیری است عادت چپ

۱. یوسته نویسی از نام مستعفی با خوش خط و دار الله ایستاده خوش است. اگر که با نخی متصل آورده است

و بعد سایر صفحات آمد بر شمس و خطه را افاض کرد

۱۰. برای خوش خلقی، در پیش هر کسی که جان و شرفش است، ای ایستادگی پیش هر کسی که درین خطوط دریایی است.

آؤدکرا، میں از عشق نقشہ یایر غافل شویہ

نمونه خط شکسته تحریری

چلیپای نستعلیق / اثر میر علی هروی (۹۵۱ ق)

چلیپای نستعلیق / اثر آقا فتحعلی حجاب شیرازی

قطعه نستعلیق (سوره حمد) اثر شاه محمود نیشابوری (زنده ۸۹۸ ق)

من مطلبی را به گمانم از قول «رومن رولان» خواندم که گفته بود در یک کار هنری، یک درصد هنر، نود و نه درصد اخلاق یا احتیاطاً این گونه بگوییم ده درصد هنر، نود درصد اخلاق. به نظر من رسید که این حرف، حرف دقیقی نیست. اگر از من سؤال کنند، من می گویم صد درصد هنر و صد درصد اخلاق. اینها با هم منافات ندارند. باید صد درصد کار با خلاقیت هنری ارائه داد و صد درصد آن را از مضمون عالی و تعالی بخش و پیش برنده و فضیلت ساز پُر کرد و انباشت. به نظر من، در کار شما دو چیز اساسی وجود دارد: یکی مایه کار، یکی هم جهت گیری کار است.

از سخنان مقام معظم رهبری، آیت الله خامنه ای

